

ERZURUM BEYLERBEYLİĞİ VE TEŞKİLATI Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)

*Dr. Tufan GÜNDÜZ**

Prof. Dr. Dündar Aydın tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ancak araştırmacılara sunulması bir hayli geciken “**Erzurum Beylerbeyliği, Kuruluş ve Genişleme Devri 1535-1566**” adlı çalışma nihayet yayınlandı (TTK Yayını, Ankara 1998). Böylece son yıllarda bir hayli çeşitlenen kaza, liva, sancak ve şehir araştırmalarına bir yenisi daha eklenmiş oldu. Ancak, çalışma, gerek hazırlanmış biçimi ve üslubu gerekse siyasî tarihe ağırlık vermesi yönüyle diğer araştırmalara göre farklılık göstermektedir. Bu yüzden yayının gecikmesinin son yıllarda yapılan araştırmaların seyri ve modeli bakımından bir talihsizlik olduğu düşünülebilir. Çünkü, vaktiyle Lowry’nin “**Trabzon Livası**” ile ilgili eserinin Türkiye’de tahrirler üzerine yapılan araştırmalara yaptığı etkiyi pek alâ bu eser de yapabiliirdi.

Eserin Giriş bölümü (s. 1-38) kaynak tenkidi, araştırmanın sınırları ve sınırlılıklarının izahına ayrılmış. Yazar, kaynak tenkidinde konu ile ilgili eserlerin genel bir çerçevesini çizmektedir. Burada, vaktiyle İ.H. Konyalı’nın “**Abideler ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi** (İstanbul 1960)” adlı eseri ile F. Kırzioğlu’nun “**Şair Nef’î ‘nin Sekiz Arka Atası**” adlı makalesinin eksikleri ortaya konulmaktadır (s. 4). Bununla birlikte yazarın “bazı beylikler ve sancaklar hakkında yapılmış muhtelif araştırmalar, Nejat Göyünç’ün ‘**XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**’ hariç zaman ve kaynak

* Gazi Üniversitesi

bakımından sınırlı olduğu için, idarî taksimat, teşkilât ve idarecileri ile birlikte bir beylerbeyliğin ve sancağın bütün cephelerini ihtiva etmemektedir” şeklindeki görüşü ve buna yapılan atıflar -doktora tezinin yapıldığı yıllar için doğru olmakla beraber- son yıllarda yapılan araştırmaları göz önüne almadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Feridun Emecen’in “**XVI. Yüzyılda Manisa Kazası**” başta olmak üzere pek çok eseri buraya almak icap ederdi. Öte yandan, Osmanlı, İnan ve Gürcü kaynaklarının değerlendirilmesi eserin ne kadar geniş bir kaynak içinde hareket ettiğini göstermektedir. İnan kaynaklarının Osmanlı zaferlerini küçümseyen bir ifade birliğı içinde oldukları yolundaki tespiti (s. 10) ise gerçekten doğrudur. Mesela, İskender Beğ-i Türkmen’in Tarihi-i Alem-ara-yı Abbasi adlı eserinde, Yavuz Sultan Selim’in Tebriz’e girişini “**Rum Sultanı hevesini gidermek için Tebriz’e girdi. Burada yedi gün kaldı**” şeklinde anlatışı bizim de dikkatimizi çekmişti. Bir araştırmada kaynakların darlığı gibi zenginliğı de araştırmamanın yapılmasını ve olayların tasvirini zorlaştırır. Yazar, bölge ile ilgili oldukça zengin kaynaklar kullanmış olmasına rağmen eserini, popüler okuyucu boyutuna indirgeyecek kadar sade bir anlatıma ulaşma başarısı gösteriyor.

Eserin çerçevesi Erzurum Beylerbeyliğı’nin ilk teşkilinden Kanunî devrinin sonuna kadar geçen zaman olarak sınırlanmış görünmekle beraber yer yer bu sınırlamanın dışına çıkılarak hareket alanı geniş tutulmuştur. Bu husus konuların anlaşılmasını ve olayların takibini kolaylaştırmıştır. Giriş bölümünün sonunda Erzurum ve çevresinin dip tarihi ile Osmanlıların bölgeye hakim oluncaya kadar geçen olayların belirgin yönleri ile anlatılıyor.

Eserin I. ayırımı “Erzurum Beylerbeyliğı” adı ile beylerbeyliğin teşkili, sınırlarının genişlemesi ve daralması tarihine; II. ayırım ise Erzurum Beylerbeyliğı’nde görev yapan Mehmed Han, Ferhad Paşa, Hadım Ali Paşa, Musa Paşa, Ulama Paşa ve diğerlerinin devirlerinde meydana gelen olayların tasvirine ayrılmıştır (s. 47-158). Yazar, beylerbeyilerin biyografilerini siyasî olayların içine yerleştirmekte büyük başarı göstermekte, idarecilerin isimleri ve resimleri olayların akışını bozmamaktadır. Bundan dolayı , her ne

kadar ara başlıklarla paşaların dönemleri gösterilmişse de, olayların akıcı bir dille kaleme alınması sayesinde pek dikkati çekmemektedir.

Eserin III. Ayrımı “Erzurum Beylerbeyliği’nin Teşkilâtı” bahsine ayrılmıştır (s. 165-296). Burada beylerbeyliğin merkez teşkilâtı ve beylerbeyilik müessesesi hakkında bilgi verildikten sonra beylerbeyilik sınırları dahilinde bulunan sancak ve kazaların idare şekli ve idarecileri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu ayrımda daha çok Osmanlı arşiv vesikalarının kullanılmış olması eserin üslubuna da tesir etmiş, vesika dili ister istemez buradaki ifadeler de yansımıştır. Ancak, sunulan bilgilerin tahlîlî nitelikte olması ve siyasî olaylar ile örtüştürülerek anlatılması başlangıçtan beri yürütülen anlatıma devamlılık sağlıyor. Bu ayırım, Erzurum Beylerbeyliği’ne bağlı 36 sancak hakkında verilen bilgilerle (s. 225-297) sona eriyor. Bundan sonra Bibliyografya, Dizin ve bir harita eklenmiş.

Eserin “Sonuç” bilgilerine yer verilmemiş olması ister istemez A.Toynbee’nin “**İyi de bütün bunların sonunda ne oldu?**” sorusunu akla getiriyor. Acaba sonuç bölümüne ihtiyaç duyulmadı mı?

Eserin, gerçekten titiz bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıktığı derhal görülmektedir. Bu yüzden, bir bölgenin tarihini tasvir ederken hem siyasî tarih araştırmacılarına, hem mahallî tarih çalışmalarına hem de Osmanlı paşaları ile ilgili yapılacak biyografi çalışmalarına yol gösterici ve kaynak olma bakımından önemli bir mesafe katedilmektedir. Yazarın, akıcı üslubu, kaynakları değerlendirme gücü ve arşiv malzemesini siyasî tarihin tasvirinde kullanması eseri daha da anlamlı hale getiriyor.